

Олена МАЛЕНКО, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4753-0036

e-mail: malenalingva@gmail.com

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди, Харків, Україна

ВІД ОБРАЗНОГО СЛОВА ДО ФІЛОСОФСЬКОГО СЕНСУ (ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОЕТИЧНИХ НАРАТИВІВ)

Вступ. Тексти філософської поезії репрезентують складні онтологічні сенси, пов'язані із законами світовлаштування й людського буття, що перебігає в багатовимірних екзистенційних координатах, у межах яких – феномени життя, смерті, свободи, суспільних ідеалів. Омовлення цих сенсів здійснюється відповідною лінгвостилістичною організацією поетичного наративу, зазвичай металогійного, алегорійного, символного. У межах кожної з національних художніх картин світу виробилися свої лексико-семантичні ресурси, здатні як транслювати інформацію складного онтологічного змісту, так і продукувати релевантні смислові інтерпретації. Обрані зразки української філософської поезії XX – поч. XXI ст. (контексти М. Бажана, Н. Білоцерківець, М. Вінграновського, С. Жадана, В. Калашиника, К. Калитко, Л. Костенко, А. Мойсієнка, В. Стуса та ін.) містять певні сенсовісні універсалії – лексеми відповідних семіокодів з усталеним символно-алегорійним наповненням, яке забезпечує оптимальне входження реципієнта в смислові площини контексту. Такою сенсовісною універсалією є лексема **сніг**, частотна в поетичних філософських наративах. Метою розвідки є опис семантико-стилістичних та сенсовісних характеристик слова-образу **сніг** відповідно до його функцій в авторському наративі (реалізація філософських мотивів).

Методи. Для досягнення очікуваних результатів дослідження були використані методи дефініційного аналізу, компонентного аналізу, дистрибутивного аналізу, описовий метод, інтерпретаційно-текстовий аналіз.

Результати. Лексема **сніг** у поетичних філософських наративах оприявнює свій сенсовісний потенціал через актуалізовану внутрішню форму, тобто образ, що акумулює уявлення українців про сніг як природний феномен з такими характеристиками: білий колір,

блискучість, легкість, стишеність, густота, тривалість падіння, здатність замітати все довкола тощо. Ці властивості снігу в художній лінгвосвідомості трансформувалися в метафізичні асоціації філософської семантики: білий сніг – святість, чистота; падіння снігу як плинність і неперервність буття; білий покрив снігу, що замість усе довкола, як забуття й водночас пам'ять (антитетичність); усе-проникність снігу, що падає з небес, як усепроникність любові, що приходить до людини як дар Божий. Ця символічність та алегоричність снігу зреалізована в наративах філософської лірики частотними образними моделями з лексичною домінантою **сніг**, які для українського читача доступні у смислових верифікаціях, наближених до авторських задумів. Білий колір снігу, його легкість, просторовість зумовили появу перифрастичних моделей снігу в художній картині філософської лірики: **сніг – білим по білому, білий саван, біла пустеля, біле пір'я, білий вальс, Біле Братство** та ін. Для творення метафоризованих метафізичних образів снігу (сніг – чистота, святість, забуття / пам'ять, буття, любов) автори використовують ресурс різних донорських зон, зокрема денотатів і сигніфікатів, які надають образіві снігу конкретно-чуттєвого унаочнення й емоційного наповнення.

Висновки. Дослідження сенсотвірного ресурсу слова-образу **сніг** у зразках української філософської поезії засвідчили: лексеми біоморфного семіокоду є продуктивними у творенні, сприйманні й інтерпретації філософських сенсів, що зумовлене характером художньої свідомості українців – міфопоетичної, зануреної у світ природи як архетипної матриці.

Ключові слова: філософська лірика, поетичний наратив, онтологічні сенси, слово-образ **сніг**, біоморфний семіокод, смислова інтерпретація.

Вступ

Поезія як царина художнього мовомислення має іманентні ознаки філософичності, споглядальності, медитативності, які виводять поетичний текст у ширший вимір, насамперед буттєвий, екзистенційний. Виокремлення в межах поезії як мистецтва слова філософської лірики свідчить про сформований упродовж тривалого часу досвід естетичного осмислення митцями різних часів і культур законів світовлаштування й світоупорядкування, які певною мірою є універсальними для людства

й апелюють до феноменів життя й смерті, любові, свободи, суспільних ідеалів і буттєвих цінностей. Європейська практика філософської інтерпретації буття своїми витокami має античні, зокрема грецькі вчення про змінність іплинність усього суцього (Геракліт) і навпаки, його статичність (Парменід), атомарність (Демокрит), дуалістичність (Платон: буття є світом ідей, нато-мість матеріальне постає його тінню) і нарешті про буття як сутність, природу речей (Аристотель).

З початків формування жанру філософської поезії в її різних художніх версіях постає цілий комплекс світоглядних мотивів, пов'язаних з пізнанням сутнісних характеристик буття, об'єктивованого в часі й просторі, та його закономірностей. Власне, це окреслює предмет і самої філософії, яка спирається на засади раціонального занурення в онтологічний контекст, оперуючи логізмами, умовиводами й судженнями (науковий наратив), які за умов релевантного сприймання їхнього змісту є зрозумілими для смислового декодування. Інша річ – художній наратив філософської поезії, де раціональна інформація (рефлексія) представлена образно, символно, з опорою на асоціативність та алегорійність, де автор омовлює власну світоглядну візію, вибудовуючи індивідуальну систему ціннісних онтологічних координат. Чи прозорий такий контекст для читачкої верифікації авторських сенсів без ризиків дистанціюватися від них? Чи виробив дискурс філософського поетичного мовомислення певні художні патерни як повторювані (частотні) словесно-образні моделі, смислові конотації яких не тільки структурують зміст поетичної інформації, але й удоступнюють входження читача в подекуди складний для рецепції та подальшої смислової верифікації текст?

Ці питання виходять на рівень читачкої інтерпретації змісту й сенсів поетичного тексту, що на сьогодні є *актуальною* науковою проблемою, адже торкається тривимірної площини *автор – текст – читач*. Означена проблема має сформований упродовж років дослідницький досвід, представлений у працях українських та світових учених-філологів. Анналі наукової рецепції питань сприймання й інтерпретації поетичного тексту

вкорінені в концепціях Олександра Потебні та його послідовників, які розробляли засади психологічного напрямку у вивченні мови, зокрема поетичної. Це положення про те, що мистецтво слова є продуктом духовної діяльності людини в царині естетичного й ціннісного освоєння світу, а процеси сприймання й смислової верифікації змісту художнього тексту, окрім суто мовних чинників, залежать від цілого комплексу інших передумов, як-от: когнітивні ресурси реципієнта, його обізнаність із контекстом епохи, емпіричний та емоційний досвід (апперцептивний вимір). Власне, ідеться про взаємодію дихотомійної пари *автор – читач*, кожен з яких постає як конкретна художня свідомість, підпорядкована певним принципам, що структурують “логіку поетичної уяви, побудову художнього дискурсу, формування й функціонування поетичних фігур” [Воробйова, 2004, с. 19]. В українському мовознавстві проблеми творення-сприймання поетичного тексту були висвітлені в працях професорів О. Воробйової, С. Єрмоленко, В. Калашника, Л. Кравець, Л. Лисиченко, О. Маленко, А. Мойсієнка, Г. Сюти та ін. Західна практика наукового осмислення проблеми представлена розвідками Р. Барта, Г. Гадамера, П. Рікера, Ч. Філлмора та ін.

Об’єктом лінгвістичного вивчення художньої свідомості, репрезентованої поетичною мовою, є різнорівневі тексти, з-поміж яких – поезії, представлені епічно-емоційними наративами, і поезії, представлені рефлексивно-медитативними наративами. Перші більш удоступнені для входження читача в художню ситуацію та сприймання її авторського смислового й емоційно-експресивного навантаження. У такому разі поетичний текст, за концепцією Анатолія Мойсієнка, постає як “апперцепційна система, що характеризується корелятивністю зв’язку ‘першочергово освоєне в контексті – сприйняте на основі попереднього’”. Особливо виразно апперцепційний потенціал поетичного тексту простежується на лексико-семантичному рівні” [Мойсієнко, 2006, с. 16–17]. Узгоджується із цим і думка Чарльза Філлмора, який, віддаючи належне лексичному й граматичному матеріалу як тканині тексту, значної ваги в його смисловій верифікації надавав досвідові реципієнта, його знанням про світ і здатності

розуміти наміри автора [Fillmore, 1982]. Тобто для коректної, наближеної до авторського задуму інтерпретації сенсів поетичного тексту першого типу ваги набуває власний досвід читача – чуттєвого й емоційного переживання представлених автором сюжетів, за якими розгортаються знайомі картини, що породжують відповідні асоціації, уявлення, емоційні реакції. Але чи спрацьовують ці механізми в сприйманні, розумінні та коректній, тобто наближеній до авторського задуму, верифікації філософської лірики, презентованої найчастіше жанрами рефлексії та медитації? Зазвичай у таких текстах немає епічної осі з відповідною емоційністю / експресивністю, є раціональний, емоційно спокійний, споглядальний наратив, який постає цілісним сенсотвірним конструктором, декодування якого спирається не стільки на екстралінгвальні чинники (досвід), скільки на мовний матеріал як інструмент творення філософського змісту – узагальненого, абстрагованого, семантично непрозорого, отже складного для рецепції. Символьність та алегорійність такого наративу формується відповідним лексико-семантичним ресурсом, тобто словами, які вже мають закріплену й актуалізовану в лінгвосвідомості семантичну переорієнтацію слова: від узуального денотативного значення до переносного асоціативно-образного з відповідними емоційно-оцінними конотаціями.

Огляд обраних зразків української філософської поезії XX – поч. XXI ст. (поетичні контексти М. Бажана, Н. Білоцерківець, М. Вінграновського, С. Жадана, В. Калашника, К. Калитко, Г. Ковальнової, Л. Костенко, А. Мойсієнка, В. Стуса, Л. Ушкалова, Г. Яновської) виявив певні сенсотвірні універсалії на рівні асоціативно-образного лексико-семантичного ресурсу (лексеми відповідних семіокодів) у творенні філософського поетичного наративу, що є його вербальними маркерами й інструментами смислового входження в авторську рефлексію. Для здійснення лінгвістичного аналізу ми обрали слово *сніг* з його образним та смисловим потенціалом, яке частотно представлене в поетичних контекстах філософського змісту. Тож метою розвідки є опис семантико-стилістичних та сенсотвірних характеристик слова *сніг* відповідно до його функцій в авторському наративі (реа-

лізація філософських мотивів). Така мета передбачає низку завдань, зокрема опис семантичного наповнення слова (узуальне й образне значення; належність до певного семіокоду), його стилістичне обрамлення в поетичному контексті й власне дослідницька інтерпретація смислового навантаження слова-образу *сніг*, тобто верифікація філософських сенсів.

Методи

У поданому дослідженні продуктивними виявилися такі методи: *дефініційного аналізу* (для ідентифікації поняттєвого обсягу обраної лексеми як основи асоціативно-образних моделей), метод *компонентного аналізу* (для дослідження семної структури лексичної одиниці з метою віднайдення нових семантичних варіантів слова в контексті), *описовий* метод (для систематизації та інвентаризації обраних мовних одиниць), метод *дистрибутивного аналізу* (для реконструкції смислів ключового слова-образу в контексті завдяки найближчому лексичному оточенню), *інтерпретаційно-текстовий* аналіз (для наукової верифікації обраних лінгвостилістичних засобів та їхньої художньої і текстотвірної функції).

Результати

У літературознавчому дискурсі сформувалося поняття філософської лірики як такого поетичного жанру, що спрямований “на філософське осмислення світу, людини, вияв філософських поглядів ліричного героя на онтологічні та екзистенційні проблеми” [Ковалів, 2007, т. 2, с. 534]. Virізняють філософську лірику “настанови на пізнання сутнісних проблем буття, часу і простору, а також превалювання логізованих узагальнених образів” [Ковалів, 2007, т. 2, с. 534]. Основними мотивами філософської лірики є такі: сенс життя, смерть (танатос) як форма буття, час (вічність), свобода, добро, зло, людина й суспільство. Ці мотиви наявні в зразках філософської поезії Григорія Сковороди, розвинуті далі Тарасом Шевченком, Іваном Франком, Лесею Українкою. Поетичний дискурс української літератури XX ст. наскрізно пронизаний філософічністю як осмисленням

людського буття в його індивідуальних та суспільних виявах, художньою артикуляцією проблем митця й свободи творчості. Сьогоднішня українська поезія здебільшого занурена в екзистенційність та рефлексивність, що зумовлене складними умовами українського воєнного буття з його трагедійністю, розірваністю, невизначеністю. Кризові стани суспільства часто мотивують митців на філософське осмислення того, що відбувається й чому; на пошук відповідей про сенси буття під загрозою смерті; на усвідомлення найвагоміших онтологічних цінностей. Про це, напевно, поетична ремарка Мар'яни Пильник [Пильник, б. д]:

Філософія втомлює –
вона забирає легкість,
вішаючи на плечі ваготу питань.
Філософія рятує –
вона дарує легкість,
відчиняючи двері до відповідей.
По який бік зараз ти,
впіймана рибина
у сіті думок...

Вербалізація філософських смислів здебільшого здійснюється металогійним наративом (рідше автологічним), основним масивом якого є тропіка різної семіотичної природи, створена за допомогою відповідних семіокодів. Семіокоди як знаки культури містять інформацію образного змісту, структурують художнє мовомислення, формуючи патерн конкретно-чуттєвих образів-асоціатів – універсальних або релевантних для відповідних культур. До найдавніших універсальних семіокодів культури науковці уналежнюють біоморфний, анімістичний, фетишний, акціональний [Маленко, & Романцова, 2019, с. 165]: біоморфний семіокод омовлений назвами природних об'єктів і явищ; анімістичний – персоніфікованими (одухотвореними) назвами природних реалій; фетишний – назвами фетишизованих артефактів, явищ, частин тіла; акціональний – назвами дій, процесів, рухів, ритуальних дійств. Сформовані в анналах культурного досвіду й інші коди: антропоморфний, сакральний, темпоральний, локативний тощо, які так само продуктивні в словесній творчості, оскільки здатні

формувати відповідні асоціативно-образні моделі, наділені авторськими смислами.

Філософський поетичний дискурс для потреб сенсотвірної архітекτονіки адаптував біоморфний та анімістичний коди (частотні в зразках цього жанру), що має цілком логічне пояснення, укорінене в давній міфопоетичній свідомості. Синкретизм природи й людини властивий архаїчним уявленням людини про свою сутність як органічну частину загальної матері-природи, що втілюється в численних зразках фольклору в усіх народів. Для української фольклорної культури, зокрема її народнопісенного досвіду, ці семіокоди виявилися цілком продуктивними, що засвідчено наскрізним біоморфно-анімістичним моделюванням образно-стилетвірної системи: метафори персоніфікованих природних стихій, явищ, об'єктів; компаративні й епітетні конструкції; явище психологічного паралелізму. За допомогою знаків біоморфного семіокоду уможливлується переведення конкретно-чуттєвої інформації в мовну, наділену додатковими смисловими та емотивно-оцінними конотаціями.

У металогійному наративі української філософської поезії біоморфний семіокод частотно представлений лексемами *сніг, дощ, небо, земля, вода, ріка, море, вогонь, сонце, трава, птахи, листя* та ін., які формують донорську зону для різномірних художніх моделей онтологічного звучання. На когнітивному рівні ці біоморфні знаки легко розпізнаються українською лінгво-свідомістю в їхній узуальній семантиці та образному навантаженні, адже як денотати вони оточують українців, серед них перебігає буття, вони засвоєні ментально як естетичні знаки культури (дискурс національної словесності) й на них виробилися відповідні рецептивні реакції (асоціативні, емоційні, оцінні). Тож навіть у складних філософських наративах ці слова-образи здатні продукувати екзистенційні сенси, які зчитуються й верифікуються читачем.

Проілюструємо наші положення на зразках використання лексеми біоморфного коду *сніг* у творенні рефлексивної контекстної ситуації, у закладанні автором відповідних філософських сенсів та їхньої читацької інтерпретації (вибір цієї лексеми

зумовлений її частотністю в поетичних наративах української філософської лірики). Лексикографічний опис слова: *сніг* (псл. *sněgъ) – ‘атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних кристалів чи пластівців, що становлять собою скупчення таких кристалів; // суцільна маса таких опадів, що лежить на поверхні чого-небудь; // холодний край (перен.)’ [Бусел, 2005, с. 1351]. Основними семами в цих дефініціях є денотативні (‘опади / маса опадів’, ‘білі кристали’), які лише унаочнюють сніг як природне явище без додаткового образного та емоційного навантаження. У творенні ж поетичних образів із лексико-семантичною опорою *сніг* ваги набуває внутрішня форма цього слова, яка, за О. Потебнею, дорівнює образу, символу, і є натяком на відому певному загалу сукупність чуттєвих сприймань [Потебня, 1993, с. 128]. Внутрішня форма забезпечує синкретизм об’єктивного (зовнішня форма слова просякнута об’єктивністю, тобто виробленим у кожній мові спільним розумінням його значення) та суб’єктивного (індивідуальні асоціації як конкретно-чуттєва основа образу). Тобто внутрішня форма слова є фокусом розгалуженої і водночас цілісної системи його образних моделей як у вимірах колективної художньої лінгвосвідомості (спільність уявлень), так і конкретної (індивідуальне бачення світу).

Внутрішня форма слова *сніг* апелює до системи різних рівневих образів, детермінованих різними характеристиками снігу як природного феномену: білий колір, легкість, стисленість, блискучість, густота, тривалість падіння, здатність замітати все довкола та ін. Розгортання емоційно конотованих асоціацій, стимульованих лексемою *сніг*, відбувається в її сприйнятті людиною: сніг – радість (перший сніг, магія зими, зимові свята, Різдво, снігові ігри та ін.), сніг – сум (холод, тяглість зими, зима як певна пауза життя). Сніг магічний: споглядання безперервного падіння снігу може ввести людину в транс, у певні метафізичні стани, за якими усвідомлення онтологічної незбагненності цього явища. Властивості снігу падати беззвучно й повільно сформували у свідомості асоціативний зв’язок з тишею (*сніг* – *тиша*) і сповільненим плином буття; здатність снігу вкривати землю товстим шаром, замітати й

прикривати земний покров змотивувати асоціат *сніг* – *забуття*; є просторова алегорія снігу: засніжені поля без кінця-краю як довга життєва нива. Сюжет зимового народження Христа розширив асоціативний кластер снігу сакральними (біблійними) мотивами, які присутньо теж є філософськими: таїнство снігу як таїнство Різдва; сніг з небес як Божий посил з небес; білий сніг як чистота, цнота (душі). Власне, металогія снігу занурена у площини лінгвософського рівня й тому приваблює митців своїми сенсовісними ресурсами.

Для ілюстрації висловлених тез наведемо контексти з поетичного дискурсу, аналізуючи словесні образи снігу в різних мотивних виявах філософської лірики.

Сакральний (біблійний) мотив як осмислення Божого промислу: сніг – Боже благословіння й Боже провидіння, таїна, книга буття, перебіг буття, випробування долі Богом: *На луз лягло благословіння снігу – / Хитливий переплив і перелив сніжин,* – / *І я мовчу, немов читаю книгу / Великих, тихих, лагідних таїн* [Бажан, 1954]: *Йде перший сніг,* / *немов пророк,* / *в якого серце хворе* [Герасим'юк, б. д.]; *Падає сніг,* *засинає лоза,* / *Тонко ступивши на трави і ріки, / Бог роздивляється, як зіслизла / В урвище степу обрис шуліки* [Жадан, 1998, с. 54]; *І знову сніг. / І янголи Господні / Зібралися на крокві цього дому / І дивляться униз – ласкаво й синьо* [Калитко, б. д.]. Маємо різну наративну модель творення сакралізованих авторських сенсів: металогічну (контекстні метафори *благословіння снігу, переплив і перелив сніжин, книга таїн*; компаративність *перший сніг іде як хворий пророк*, тобто повільно) й автологічну (узуальність використання ключового слова: *йде сніг, падає сніг, знову сніг*); при цьому емотивне тло контекстів не занурене в християнську апокаліптичність. Натомість у поетичному контексті Ліни Костенко *І дощ, і сніг, і віхола, і вітер / Високовольтна лінія Голгоф* [Костенко, б. д.а] сніг разом із дощем, віхолою, вітром постає випробуванням долі, посланим небесами, і, певною мірою, як спокутування гріхів: сенси творяться за допомогою семантично мотиваційного образу Голгофи як місця тілесно-духовних випробувань, страждань, отже спокути. Спостерігаємо щільну сенсову та емотивно-оцінну кореляцію біоморфного й

сакрального кодів для омовлення авторського метафізичного сприймання снігу в модусах його алегорійності. Для відповідної читацької верифікації цього контексту важливим є культурний потенціал реципієнта, обізнаність з біблійним наративом, розуміння духовно ціннісних вимірів ситуації. Звісно, що такі наративи продукують варіативність смислових інтерпретацій, але наявність у контекстах біблійної лексики спрямовує сенсові вектор у духовні площини.

Загалом, на думку В. Калашника, у поезії (її творенні та сприйманні) <...> є вісь психологічної та духовної орієнтації. При цьому “психологічна орієнтація має здебільшого спонтанний характер і може належати до підсвідомого та вродженого, а орієнтація духовна передбачає свідому творчу активність, що вимагає від людини напруги й зусиль” [Калашник, 2003, с. 34]. Ця теза є певним аргументом для підтвердження особливостей інтерпретації поетичних контекстів з маркерами сакральності, адже для творення сенсів таких філософських наративів читач має бути підготовленим духовно.

Властивий філософській поезії мотив невідворотності й неминучості буття, його плинності й часової визначеності, що втілено в таких семантичних моделях з лексичною домінантою *сніг*: *сніг* як неминучість, як плинний час, як перебіг і закінчення людського існування, як забуття: *Вже неминуче буде сніг / З хвилини на хвилину... / Завіє сніг і наш поріг, / І в полі бадилину* [Вінграновський, б. д.]; *Ти, пізня осене, сумна: / Віщуєш зиму – білий саван. <...> Вже й радість в образі печалі, / І так тривожно пада сніг* [Калашник, 2012, с. 22]; *Зима стоїть, скляна і перкалева. / Метуть сніги. Сніги метуть, метуть* [Костенко, б. д. b]; *І сніг. / Це хронообіг. Снігообіг. <...> Ця заметіль. Це Богові хотілось / Щоб ми уміли цінувати сніг / як час / як подих / як себе самих* (К. Калитко); *Падає сніг. Все віджито й забуто* [Жадан, 1998, с. 54]. Поетична рефлексія снігу як плинності й кінечності часу-життя має відповідне емоційно-чуттєве навантаження в контекстах: тихий сум, легка печаль, внутрішня тривожність, розуміння невідворотності законів існування. Антитетичною сенсово й емотивно до асоціації *сніг* – *забуття* є модель *сніг* – *пам'ять* (пам'ять як

метафізичне буття) у поетичних візіях Анатолія Мойсієнка: *Де на околицях весни / Снігів неспопелимий саван* [Мойсієнко, 2006, с. 4]; *Сніги не тануть довго ... І Чернігів, / І давній спогад, і душа в снігах* [Мойсієнко, 2018, с. 5].

Порівняємо лексико-семантичну сполучуваність *сніг* – *саван* у контекстах В. Калашника й А. Мойсієнка відповідно до образних філософських сенсів: *зима* – *білий саван* [снігу] (завершення буття) і *сніг* – *неспопелимий саван* (пам'ять як продовження буття). Протиставне смислове та емотивне маркування слова *саван* реалізоване епітетними характеристиками, які актуалізують різні асоціативно-символьні коди: *білий саван* – символізує танатос (емоція печалі); *неспопелимий саван* як алюзія до образу неопалимої купини – символізує незнищенність буття (емоція вітальності).

Мотив пам'яті про минуле, що живе у спогадах, асоційований зі снігом і в поетичній картині Василя Стуса: *Шепче лапатий сніг, / д'горі знялась сосна, / стану, зайду за ріг, / ніби нічна мана. / Грає зоря в гіллі, / спогад, мов грім, гримить* [Стус, б. д.а]. Емоційна тональність образного асоціату *сніг як пам'ять* у цьому тексті суголосна печалі й суму за тим минулим, що вже не вернеш – життям, коханням, рідним краєм. І весь вірш пронизаний повторюваним означальним емотивом *сумний*: *на сумнім столі; цюки сумні твої; руки сумні твої*. Наснажують, посилюють емоцію суму й доводять її до емоції розпачу контекстні експресеми: *наспіви-солов'ї – ллються в три ручаї; радосте – не ридай*. Загалом у Стуса *сніг* є наскрізним образом, закріпленим у художній свідомості митця тривалим спогляданням засніженого простору під час перебування в таборах, що відгукувалося болем через самотність, розлуку з родиною й Україною, через несвободу в усьому (від життя до творчості). Тож образ снігу як нездоланного простору несвободи, безвиході, самотності набуває в поета екзистенційного навантаження й апокаліптичності, що досягнуто в поетичному наративі митця як частотністю вживання слова-образу *сніг*, так і відповідним дистрибутивним тлом: лексико-граматичний ресурс підпорядкований авторському наміру дати сильну емоцію “зболілого серця”, мучеництва й водночас стійкості духа у виборюванні

свободи й справедливості, що омовив свого часу Шевченко: “Караюсь, мучуся, але не каюсь”.

Природні характеристики снігу, зокрема його білий колір, легкість, блискучість, у художній картині філософської лірики зумовили появу перифрастичних моделей снігу: *Перерізане світлом вікно / вулиці – білим по білому / аж до болю; у білій білоті* недосягання [Стус, б. д. б]; *Сніги метуть. У вікнах біле мрево. <...> На білий вальс* запрошую дерева [Костенко, б. д. б]; *У Біле Братство увійшли сади: / високі їхні фантастичні руки* [Білоцерківець, 1999, с. 42]; *коли світла ми світла просили / відчинились небесні джерела / і посипалось пір'я біле* [Яновська, 2008, с. 23]; *Летить блакитна сарана в оазу білої пустелі* [Ушкалов, 2001].

Кожна з перифрастичних моделей віддзеркалює характер авторського художнього світосприймання, його унаочнення й лінгвостилістичне втілення. Для Стуса ваги набуває стилістично оздоблене повторами спільнокоренових слів *білий / біле / білота* етномаркування образу: сніг як вишивка білим по білому (решетилівська (полтавська) традиція). Цей етномаркований образ снігу є і в поетичній картині Ганни Ковальової: *Стелеться сніг, ніби хтось вишиває рушник / Білим по білому* [Ковальова, 2021, с. 144]. Тож ця модель на позначення снігу як вишивки *білим по білому* вочевидь закладена в аннали асоціативно-образної лінгвосвідомості українців, що забезпечує її продуктивність у різних авторських наративах. Інтермедіальні контексти властиві поетичній картині Ліни Костенко (музика, живопис, танець), яка створює перифрастичний образ снігу *білий вальс*, що в поєднанні з означено-особовою моделлю (запрошую дерева) гендерно маркує наратив як жіночий (ліризм, чуттєвість, емоційність). Наталка Білоцерківець надає темпоральності контексту з перифрастичним образом снігу, апелюючи до одіозної релігійної організації Біле Братство, учасники якої одягали білий одяг (діяльність цієї есхатологічної секти припадає на 90-ті роки ХХ ст. і пов'язана з драматичними подіями в Софії Київській). Поетка залишає без змін навіть правопис цієї організації: два слова з великої літери. Ганна Яновська творить перифраз снігу семантично прозорим, обираючи донорською

зоною образу семантику легкості снігу, порівнюючи його з пір'ям. Тож у всіх описаних моделях мотиваційною основою є білий колір як унаочнення образу снігу й імпліцитне втілення сакрального сенсу: білий колір як символ духовної чистоти.

Аналізуючи метафору снігу в поетичному дискурсі ХХ ст., Лариса Кравець виявила численні асоціативно-образні моделі, де сніг постає реципієнтним сегментом, на який відбувається перенесення ознак інших денотатів (тобто донорів): *сніг* ← *тканина* (полотно, сукно, парча, рядно); *сніг* ← *одяг* (свитка, кожух, шуба, хустка, шапка, намітка); *сніг* ← *борошно, мука*; *сніг* ← *рослини*; *сніг* ← *вовна, пір'я, пера, пух*; *сніг* ← *волосся* [Кравець, 2012, с. 306–307]. Здебільшого контексти з метафоризованим словом *сніг* попри їхню пейзажну маркованість мають філософське навантаження, сенсовість чого й забезпечує образ снігу в його різних метафізичних, зокрема, екзистенційних, аналогіях. Окрім денотатів, чиї ознаки продукують метафори снігу в поезії, маємо й онтологічну модель *сніг* ← *любов* у вірші Сергія Жадана “Сніг”, де донорську функцію виконує сигніфікат *любов*: *І вже коли ти спиш, починається сніг. / Прийшовши з ночі, / виявившись із нічого <...> Сніг входить до міста так, / як під шкіру входить любов* [Жадан, б. д.]. Наративу (поетичному й прозовому) Жадана властиві деталі, точніше, ампліфіковані деталі, нагромадження яких розгортає унаочнену картину процесуальності буття в його конкретних виявах: подіях, людях, предметах, станах, часові, просторі, цінностях, емоціях. У вірші “Сніг” поет удокладнено ампліфікує просторові об’єкти (усього понад 20), на які сніг *падає до безкінечності, падає до нестями*, засипаючи все місто так само глибоко, як любов заволодіває людиною: */ Глибоко. / До крові. / До сухожиль. / До темних місць, / з яких починається подих*. Цей текст постає як онтологічна версія снігу-любви в синкретизмі тілесного й духовного, раціонального й емоційно-чуттєвого, усвідомленого й незбагненого. Сніг у його всепроникності, безкінечності, глибокості є тим природним дивом, яке дорівнює таїнству любові в її сутнісних проявах.

Багатокомпонентна донорська основа метафоризації снігу як багатосенсового словесного образу свідчить про креативний

потенціал української лінгвосвідомості, що вийшла за межі традиційних аналогій, розширивши когнітивну базу творення оригінальних образних моделей снігу для продукування нових художніх явищ.

Дискусія і висновки

Інтерпретація текстів філософської лірики, насичення їх індивідуальними сенсами має певну рецептивну свободу, зумовлену поетичним наративом – алегорійним, іномовним, який і продукує варіативність смислового декодування. Однак є те, що забезпечує процесам інтерпретації не надто велику автономію щодо авторського задуму, – це лексико-семантичні моделі різних семіокодів зі сформованою і спільною в межах конкретної лінгвосвідомості художньою, образною, символічною семантикою. Завдяки цьому автор і читач перебувають в одній системі сенсотвірних координат, де авторська і читацька рефлексії мають точки перетину. Домінантними в українському поетичному моделюванні стали лексеми біоморфного й анімістичного семіокодів, що зумовлене характером художньої свідомості українців – міфопоетичної, зануреної у світ природи як архетипної матриці. На думку літературознавиці Елеонори Соловей, для українського менталітету з давніх часів характерна внутрішня зближеність художнього і філософського мислення – “поетичне філософування”, основою якого є естетична чутливість і чуттєвість як вияв унікального досвіду індивіда й вихідна точка в раціонально-узагальнювальному осмисленні світу [Соловей, 1998, с. 6]. Загалом, констатує дослідниця, усе українське національне світовідчуття перейнято первинним пантеїзмом, що постає естетичною домінантною української культури [Соловей, 1998, с. 6]. Це й зумовлює здатність українського реципієнта релевантно інтерпретувати складні сенси наших поетичних філософських наративів, адже їхнім мовним матеріалом є слова-образи зі світу природи з усталеною в межах культурної лінгвосвідомості символічністю. Опитування респондентів (студентів) на предмет сприймання і смислової верифікації контекстів філософської лірики з опорою на слово-стимул *сніг* засвідчило, що його асоціативний кластер, укладений колективно, містить

спільні онтологічні смисли, які використовують й українські поети у творенні свого художнього світу: сніг – неперервність і плинність (буття), вічність, застиглий час, безкрайній простір, незбагненність, очищення, освяченість, перемога світла над темрявою, білий покрив як захист, забуття і запаморочення, тиша й мовчання, легкість і невагомість (існування), магія, таїнство, диво, мінливість, краса, засліпленість, зачарування.

Від ментально освоєного образного слова до творення й розуміння сенсів філософського тексту – ця траєкторія не змінна й продуктивна в українському поетичному дискурсі, що свідчить про наявність естетичних та інтелектуальних традицій у національному художньому моделюванні світу.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бажан, М. (1954). *На луг лягло благословіння снігу*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1954>

Білоцерківець, Н. (1999). Алергія. Критика.

Вінграновський, М. (б. д.). *Вже неминуче буде сніг*. <https://suspilne.media/culture/917435-poezia-zi-snigom-10-virsiv-ukrainskih-poetiv-ta-poetok-pro-zimu/>

Герасим'юк, В. (б. д.). Перший сніг. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=12801>

Жадан, С. (1998). *Пенси: Вірші*. Майдан.

Жадан С. (б. д.). *Сніг*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26989>

Калашник, В. (2012). *Осоння осені: вибрана лірика*. Майдан.

Калитко, К. (б. д.). *Часосніг*. <https://suspilne.media/culture/917435-poezia-zi-snigom-10-virsiv-ukrainskih-poetiv-ta-poetok-pro-zimu/>

Ковальова, Г. (2021). *Квіти ностальгії*. Meridian Chernowitz.

Костенко, Л. (б. д.а). *І дощ, і сніг, і віхола, і вітер*. <https://dovidka.biz.ua/i-doshh-i-snig-i-vihola-i-viter-lina-kostenko/>

Костенко, Л. (б. д.б). *Сніги метуть*. <https://dovidka.biz.ua/virshi-lini-kostenko-pro-zimu>

Мойсієнко, А. (2018). *Синьолім ліхтарів синьоюрій. Книга сонетів. Поезії. Переклади*. Щек.

Пильник, М. (б. д.). *Філософія втомлює*. <https://ua.poetree.club/poems/filosofiya-ce>

Стус, В. (б. д.а). *Палімнессти*. <https://maysterni.com/publicationphp?id=19391>

Стус, В. (б. д.б). *Вертання*. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=24007>

Ушкалов, Л. (2001). *Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороди*. Акта.

Яновська, Г. (2008). *Волохата книга*. АТОС.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

Bazhan, M. (1954). *The blessing of the snow fell on the meadow* [in Ukrainian]. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1954>

Bilotserkivets, N. (1999). *Alerhiia. CRITICA* [in Ukrainian].

Gerasimiyuk, V. (n. d.). *The First Snow* [in Ukrainian]. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=12801>

Kalashnyk, V. (2012). *Autumn sunny place: Selected Lyrics*. Maidan [in Ukrainian].

Kalytko, K. (n. d.). *Time-snow*. [in Ukrainian]. <https://suspilne.media/culture/917435-poezia-zi-snigom-10-virsiv-ukrainskih-poetiv-ta-poetok-pro-zimu/>

Kovaleva, G. (2021). *Flowers of Nostalgia*. Meridian chernowitz [in Ukrainian].

Kostenko, L. (n. d.a). *And rain, and snow, and blizzard, and wind* [in Ukrainian]. <https://dovidka.biz.ua/i-doshh-i-snig-i-vihola-i-viter-lina-kostenko/>

Kostenko, L. (n. d.b). *Snow is falling* [in Ukrainian]. <https://dovidka.biz.ua/virshi-lini-kostenko-pro-zimu>

Pylnyk, M. *Philosophy is tiring* [in Ukrainian]. <https://ua.poetree.club/poems/filosofiya-ce>

Stus, V. (n. d.a). *Palimpsests* [in Ukrainian]. <https://maysterni.com/publication.php?id=19391>

Stus, V. (n. d.b). *Return* [in Ukrainian]. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=24007>

Ushkalov, L. (2001). *Ukrainian Baroque Theology. Seven Etudes about Hryhoriy Skovoroda*. Acta [in Ukrainian].

Vingranovsky, M. (n. d.). *It will inevitably snow* [in Ukrainian]. <https://suspilne.media/culture/917435-poezia-zi-snigom-10-virsiv-ukrainskih-poetiv-ta-poetok-pro-zimu/>

Yanovska, G. (2008). *The Hairy Book*. АТОС [in Ukrainian].

Zhadan, S. (1998). *Pepsi*. Maidan.

Zhadan S. (n. d.). *Snow* [in Ukrainian]. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26989>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бусел, Т. В. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Перун.

Воробйова, О. (2004). Когнітивна поетика: здобутки і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 635, 18–22.

Калашник, В. С. (2003). Мова поезії і картина світу. *Лінгвістичні дослідження*, 10, 30–35. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Ковалів, Ю. І. (2007). *Літературознавча енциклопедія*. Академія.

Кравець, Л. В. (2012). *Динаміка метафори в українській поезії XX ст.* Академія.

Маленко, О. О., & Романцова, Я. В. (2019). Лінгвістичний семіокод сучасної української поезії: метамова, образ, сенс. *Лінгвістичні дослідження*, 51, 162–174. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Мойсієнко, А. К. (2006). *Слово в апперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша*. Сталь.

Потебня, О. О. (1993). *Мысль и язык*. Синто.

Соловей, Е. С. (1998). *Українська філософська лірика*. Юніверс.

Fillmore, Ch. (1982). *Frame Semantics. Linguistics in the morning calm: Select Papers from SICOL – 1981*. Hanshin Publishing Company.

REFERENCES

Busel, T. V. (2005) (Ed.). *Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language*. Perun.

Fillmore, Ch. (1982). *Frame Semantics. Linguistics in the morning calm: Select Papers from SICOL – 1981*. Hanshin Publishing Company [in Korea].

Kalashnyk, V. S. (2003). The Language of Poetry and the Picture of the World. *Linguistic Studies*, 10, 30–35. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University [in Ukrainian].

Kovaliv, Yu. I. (2007). *Literary Encyclopedia*. Akademiiia [in Ukrainian].

Kravets, L. V. (2012). *The Dynamics of Metaphor in Ukrainian Poetry of the 20th Century*. Akademiiia [in Ukrainian].

Malenko, O. O., & Romantsova, Ya. V. (2019). Linguistic semicode of modern Ukrainian poetry: metalanguage, image, meaning. *Linguistic studies*, 51, 162–174. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University [in Ukrainian].

Moisienko, A. K. (2006). *The Word in the Apperception System of a Poetic Text: Decoding Shevchenko's Poem*. Stal [in Ukrainian].

Moisienko, A. (2018). *The Blue Light of Blue-Eyed Lanterns. A Book of Sonnets. Poetry. Translations*. Shchek [in Ukrainian].

Potebnia, O. O. (1993). *Thought and language*. Sinto [in Ukrainian].

Solovey, E. S. (1998). *Ukrainian philosophical lyrics: a textbook for a special course*. Univers [in Ukrainian].

Vorobyova, O. (2004). Cognitive poetics: achievements and prospects. *Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University*, 635, 18–22 [in Ukrainian].

Отримано редакцією журналу / Received: 18.03.26

Прорецензовано / Revised: 17.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 13.05.26

Olena MALENKO, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0003-4753-0036

e-mail: malenalingva@gmail.com

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Kharkiv, Ukraine

FROM WORD-IMAGE TO PHILOSOPHICAL SENSE (INTERPRETATION OF POETICAL NARRATIVES)

*Background. The texts of philosophical poetry represent complex ontological meanings in the sphere of the world order and human existence, in particular, these are the phenomena of life and death, freedom, and social ideals. The verbalization of these meanings is carried out by the appropriate linguistic-stylistic organization of the poetic narrative, usually metalogical, allegorical, or symbolic. Every national artistic picture of the world has its own lexical and semantic resources capable of transmitting information of complex ontological content and interpreting it relevantly. Selected examples of Ukrainian philosophical poetry of the 20th and early 21st centuries (contexts of M. Bazhan, N. Bilotserkivets, M. Vingranovsky, S. Zhadan, V. Kalashnyk, K. Kalytko, L. Kostenko, A. Moisienko, V. Stus, etc.) contain certain meaning-making universals – lexemes of the corresponding semicodes with a stable symbolic-allegorical content. It is this that ensures the recipient's relevant entry into the semantic planes of the context. Such a sense-making universal is the lexeme **snow**, which is frequent in poetic philosophical narratives. The purpose of the investigation is to describe the semantic-stylistic and sense-making characteristics of the word-image **snow** in accordance with its functions in the author's narrative (realization of philosophical motifs).*

Methods. To achieve the expected results of the study, the following methods were used: definitional analysis, component analysis, distributive analysis, descriptive method, interpretative textual analysis.

Results. *The lexeme snow in poetic philosophical narratives reveals its sense-making potential through an actualized internal form. It accumulates the collective ideas of Ukrainians about snow as a natural phenomenon with the following characteristics: white color, lightness, silence, brilliance, density, duration of fall, ability to sweep everything around, etc. These properties of snow in artistic linguistic consciousness have been transformed into metaphysical associations of philosophical semantics: white snow – holiness, purity; falling snow as the fluidity and continuity of being; the white cover of snow that swept everything around, as oblivion and at the same time memory (antithetic); the omnipresence of snow falling from the sky, as the omnipresence of love that comes to man as a gift from God. Such symbolism and allegory of snow is realized in narratives of philosophical lyrics by frequent figurative models with the lexical dominant snow, which are available to the Ukrainian reader in semantic verifications close to the author's intentions. The white color of snow, its lightness, and spaciousness led to the appearance of periphrastic models of snow in the artistic picture of philosophical lyrics: **snow – white on white, white shroud, white desert, white feathers, white waltz, White Brotherhood**, etc. To create metaphorized metaphysical images of snow (snow – purity, holiness, oblivion / memory, being, love), the authors use the resource of various donor zones, in particular denotations and signifiers, which provide the image of snow with concrete sensory visualization and emotional inspiration.*

Conclusions. *Research into the meaning-making resource of the word-image **snow** in samples of Ukrainian philosophical poetry has shown that the lexemes of the biomorphic semiocode are productive in the creation, perception, and interpretation of philosophical meanings, which is due to the nature of the artistic consciousness of Ukrainians – mythopoetic, immersed in the world of nature as an archetypal matrix.*

Key words: philosophical lyrics, poetic narrative, ontological senses, word-image snow, biomorphic semiocode, semantic interpretation.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.